

УДК 159.9.01:616.8

ПЕРЕБУВАННЯ В ЗОНІ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ ЯК ЧИННИК ЕМОЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ СЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ УКРАЇНИ

Руденко О.В., к. психол. н.,
доцент, доцент кафедри психології

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Гонтар Ю.В., магістрант кафедри психології, психолог відділу персоналу,
соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення,
молодший лейтенант служби цивільного захисту

1 Спеціальний центр швидкого реагування та гуманітарного розмінування
Державної служби України з надзвичайних ситуацій

У статті обґрунтовано специфіку вияву емоційної депривації службовців Державної служби України з надзвичайних ситуацій, яка спричинена ситуацією перебування в зоні Операції об'єднаних сил, виділено її чинники. Проаналізовано специфіку проведення складних службових дій в умовах підвищеного ризику для життя. Представлено результати емпіричного дослідження показників емоційної депривації службовців ДСНС, яка спричинена ситуацією перебування в зоні Операції об'єднаних сил.

Ключові слова: емоційна депривація, інтенсивність та широта емоційних виявів, агресивність, ригідність, сенситивність, тривожність, лабільність.

В статье обоснована специфика проявления эмоциональной депривации служащих Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям, которая вызвана ситуацией пребывания в зоне Операции объединенных сил, выделены ее факторы. Проанализирована специфика проведения сложных служебных действий в условиях повышенного риска для жизни. Представлены результаты эмпирического исследования показателей эмоциональной депривации служащих ГСЧС, которая вызвана ситуацией пребывания в зоне Операции объединенных сил.

Ключевые слова: эмоциональная депривация, интенсивность и широта эмоциональных проявлений, агрессивность, ригидность, сенситивность, тревожность, лабильность.

Rudenko O.V., Gontar Yu.V. STAYING IN ZONE OF UNITED FORCES' OPERATION AS A FACTOR OF EMOTIONAL DEPRIVATION OFFICIALS STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE

The article substantiates the specifics of the manifestation of emotional deprivation of the staff of the State Emergency Service of Ukraine, which is caused by the situation of staying in the zone of Operation of the united forces, its factors are highlighted. The specifics of conducting complex operational actions in conditions of high risk for life are analyzed. The results of the empirical research of the indicators of emotional deprivation of the staff of the State Emergency Service of Ukraine, which is caused by the situation in the zone of Operation of the united forces, are presented.

Key words: emotional deprivation, intensity and breadth of emotional manifestations, aggressiveness, rigidity, sensitivity, anxiety, lability.

Постановка проблеми. У сучасних умовах українського суспільства проблема психологічного забезпечення учасників Операції об'єднаних сил (далі – ООС) активно набуває значущості, оскільки щораз більше українських сімей стикається з негативними наслідками перебування службовців в умовах гібридної війни та відсутності системної психологічної допомоги.

Ситуація перебування службовців у зоні ООС, безумовно, накладає відбиток на психіку особистості, особливо на її емоційний стан, на чому сьогодні акцентується увага як науковців, так і практиків. На жаль, на фоні активного формування методичної бази психологічного супроводу військовос-

лужбовців, учасників бойових дій в Україні залишається недослідженою проблема психологічної допомоги службовцям ДСНС, діяльність яких має власну специфіку та вимагає окремого вивчення.

Особливо важливою видається проблема емоційної депривації службовців, які перебувають (чи перебували) у зоні ООС, оскільки практично кожен із них переживає деформацію чи обмеження сформованих раніше важливих емоційних зв'язків, переживає ознаки депривації, але далеко не кожен здатен самостійно подолати негативні наслідки цього феномена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння феномена депривації дає

змогу краще побачити витоки багатьох психологічних і соціально-педагогічних проблем, а отже, і шляхи їхнього вирішення.

Грунтовні дослідження Дж. Боулбі, Й. Лангмейера, З. Матейчека та О. Алексєнкової, які визначали депривацію як механізм обмеження соціалізуючих процесів, розширюють і доповнюють сучасні українські дослідники. Наприклад, Я. Гошовський визначає феномен депривації як психічний стан, що виникає в результаті обмеження можливості в задоволенні основних психічних та особистісних потреб [1].

Важливими вважаємо зауваження Ю. Терлецької, яка зазначає, що, незалежно від площини й кута розгляду депривації та психічної депривації, найголовніше – психіка особистості, «у якій реально відбуваються зміни внаслідок незадоволення потреб: розвиток або його затримка чи регрес, формування чи руйнування певних її параметрів» [5, с. 19].

Звідси, психічна депривація – це зниження дієспроможності психіки особистості з причин недорозвинення або несформованості чи руйнування певних психічних параметрів через незадоволення суб'єктом тих чи інших потреб, необхідних для його нормальної життєдіяльності й розвитку.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в обґрунтуванні специфіки вияву емоційної депривації службовців Державної служби України з надзвичайних ситуацій, яка спричинена ситуацією перебування в зоні Операції об'єднаних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує декілька класифікацій видів депривації. Наприклад, Й. Лангмейер і З. Матейчек [4] аналізують чотири види психічної депривації:

1. Стимульна (сенсорна) депривація: знижена кількість сенсорних стимулів або їхня обмежена мінливість і модальність.

2. Депривація значень (когнітивна): занадто мінлива, хаотична структура зовнішнього світу без чіткого упорядкування й сенсу, яка не дає можливості розуміти, передбачати й регулювати те, що відбувається ззовні.

3. Депривація емоційного ставлення (емоційна): недостатня можливість для встановлення інтимного емоційного ставлення до будь-якої особи або розрив подібного емоційного зв'язку, якщо такий уже був створений.

4. Депривація ідентичності (соціальна): обмежена можливість для засвоєння автономної соціальної ролі.

До емоційної депривації, як правило, наводять серйозні життєві потрясіння, пов'язані з

втратою місця роботи, близьких людей, різними катастрофами й лихами. Якщо людині довгий час не вдається досягти бажаної мети, то природним чином формується депривація.

Деприваційні умови, у нашому випадку – специфіка перебування в зоні ООС, провокують виникнення, перш за все, емоційної депривації, але не визначають її. Визначальним фактором виявляється все ж психічне (емоційне) реагування особистості на ситуацію, яке провокує руйнацію певних параметрів емоційної сфери особистості, що характеризуються розвитком надзвичайно сильних негативних емоцій, таких як страх, тривога, агресія, кататонічний синдром. Це все виступає чинниками розвитку психічних депривацій, найчастіше емоційних, що може призводити до деструктивних змін психіки особистості та ускладнювати нормальне її функціонування.

В екстремальних ситуаціях службової діяльності відбувається переоцінка цінностей особистості, адже людина перебуває в стані постійного стресу, тривоги щодо неможливості контролювати задоволення однієї з базових потреб – потреби в безпеці. Випадковість смерті та постійне відчуття можливості її настання, можливість отримання травм і каліцтва – усе це підриває віру в самий сенс життя. Почуття тривоги стає нав'язливим, оскільки вектор страху спрямований на гіпотетичну можливість, випадковий, а не на події, що відбуваються в реальності, і всі системи організму функціонують безконтрольно. Це закономірний процес, вихід із якого часто здійснюється переходом стану тривоги та страху у стан психічного та фізичного виснаження [2; 3].

Специфіка проведення складних службових дій в умовах підвищеного ризику для життя може провокувати виникнення деструктивних емоційних станів: стан тривоги, бойова втома, бойовий шок, помутніння свідомості. Під час очікування та безпосереднього проведення аварійно-рятувальних робіт найбільш типовими психічними реакціями в поведінці персоналу ДСНС України є такі: напруженість, очікування чогось важкого, небезпечного, послаблення уваги, «плутаність» думок, динамічність настрою, зниження самокритичності, метушливість, конфліктність, упертість, бойове збудження, душевний підйом, азарт, вагання.

Проведення аварійно-рятувальних робіт у зоні ООС має свою специфіку. По-перше, це постійна загроза здоров'ю та життю, що не пов'язана з безпосередніми службовими завданнями (наприклад, розмінуванням), – снайперські кулі, ворожі обстріли

є зовнішніми неконтрольованими чинниками, які значно посилюють дериваційні умови службової діяльності. По-друге, відсутність зброї, що зумовлено специфікою підрозділу й не передбачає ведення бойових дій. Ця обставина в зоні проведення ООС провокує відчуття незахищеності від ворога та значно посилює незадоволення однієї з базових потреб – потреби в безпеці. Але саме відсутність зброї позбавляє службовців ДСНС-учасників ООС важливого деструктивного стрес-чинника – вони рятують людей, а не завдають шкоди життю та здоров'ю інших, що психологічно надзвичайно важливо.

Водночас службовці ДСНС, так само як і військові ЗСУ, стикаються з бойовими пораненнями, втратою колег, друзів, постійною загрозою власному життю, що супроводжується станом підвищеної психічної напруги, тривоги й вимагає значних адаптаційних можливостей організму.

Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу визначити інтенсивність і широту як критерії виявів емоційної депривації службовців ДСНС. Її показниками виділено тривожність, агресивність, сензитивність, ригідність і лабільність нервової системи.

Методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» є інструментом дослідження індивідуально-типологічних властивостей. В основі методики лежить розроблена Л. Собчик теорія провідних тенденцій, згідно з якою основу особистісного фактора складає одна або кілька провідних тенденцій, що характеризують різні рівні розвитку особистості – від вроджених властивостей нервової системи, через характер, який формується в процесі взаємодії темпераменту із соціальним середовищем, – до зрілої особистості, у якій об'єднання здійснюється інтегрованим «Я» (самосвідомість, самооцінка, самоконтроль). Провідні тенденції визначають індивідуальний тип переживання, силу та спрямованість мотивації, стиль міжособистісного спілкування та пізнавальних процесів.

За цією методикою виділяють такі фактори:

- брехня (нещирість, тенденція показати себе в кращому світлі);
- агравація (прагнення підкреслити наявні проблеми та складність свого характеру);
- екстраверсія (спрямованість у світ реально існуючих об'єктів і цінностей, відкритість, прагнення до розширення кола контактів, товариськість);
- спонтанність (непродуманість у висловлюваннях і вчинках);
- ригідність (інертність) установок, суб'єктивізм, підвищене прагнення до від-

стоювання своїх поглядів і принципів, критичність щодо інших думок);

- інтроверсія (спрямованість у світ суб'єктивних уявлень і переживань, тенденція до відходу у світ ілюзій, фантазій і суб'єктивних ідеальних цінностей стриманість, замкнутість);

- сензитивність (вразливість, схильність до рефлексії);

- тривожність (емоційність, сприйнятливність, незахищеність);

- лабільність (емотивність, виражена мінливістю настрою, мотиваційна нестійкість, сентиментальність, прагнення до емоційної залученості).

Для визначення діагностики агресивних і несприятливих реакцій використано опитувальник Басса-Дарки.

Тест Сонді – психодіагностична методика, яка заснована на методі портретних виборів, адаптована Л. Собчик. Суть тесту полягає у виборі з фотографій незнайомих осіб, найбільш і найменш привабливих. У кожному з представлених портретів у найбільш чистому вигляді виражена певна патологія: агресивність, істеричні вияви, депресія, маніакальний стан. За результатами оцінюють емоційний стан та особистісні якості, а також професійні й особистісні переваги. Методика дає можливість уточнити особливості вияву емоційної депривації досліджуваних, особливо інформативними для нас були фактори S (садизм-мазохізм, аутоагресія), K (кататонічні вияви під час стресу) та D (депресивні стани).

Емпіричне дослідження проводилось на базі 1 Спеціального центру швидкого реагування та гуманітарного розмінування Державної служби надзвичайних ситуацій (далі – 1СЦШР та ГР), а саме в Частині піротехнічних робіт та гуманітарного розмінування (далі ЧПР та ГР). Для дослідження були сформовані дві групи службовців. Група 1 – ті, що повернулись нещодавно з ООС; група 2 – ті, що повернулись три-чотири ротації назад і пройшли психологічну реабілітацію.

Результати дослідження основних властивостей особистості за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Л. Собчик) дали змогу встановити відмінності між показниками досліджуваних груп, які представлені в табл. 1.

Було встановлено, що найбільші відмінності між двома групами спостерігаються за показниками тривожності. Високий рівень розвитку, що характеризує емоційну напругу, зафіксовано в групі 1 – 70 % від загальної кількості досліджуваних, а в гру-

Таблиця 1

Кількісні показники індивідуально-типологічних особливостей службовців частини піротехнічних робіт та гуманітарного розмінування (за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» Л. Собчик)

(n1=20; n 2=20)

	Гіпоемотивність				Норма				Акцентуація				Емоційна напруга			
	Група 1		Група 2		Група 1		Група 2		Група 1		Група 2		Група 1		Група 2	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Тривожність	1	5	1	5	1	5	9	45	4	20	7	35	14	70	3	15
Лабільність	0	0	0	0	5	25	9	45	4	20	9	45	11	55	2	10
Сенситивність	2	10	1	5	3	15	17	85	5	25	2	10	10	50	0	0
Агресія	0	0	1	5	5	25	6	30	4	20	5	25	11	55	8	40

пи 2 – лише у 15 %. Натомість тривожність є в межах норми, у групі 1 – лише у 5 %, а в групі 2 норма складає у 45 % респондентів.

Також суттєву різницю між показниками було встановлено за фактором лабільність. Високий рівень розвитку за цим показником виявлено в групі 1 – у 60 % людей, а в групі 2 – лише у 2 осіб, що становить 10 % від кількості респондентів. У межах норми лабільність у групі 1 є лише в 4 осіб, що становить 20 % від загальної кількості групи, а в групі 2 – у 9 осіб, тобто 45 %. Для осіб з яскраво вираженою лабільністю характерний нестійкий емоційний стан, тобто стан, що може швидко змінюватись залежно від факторів зовнішніх і внутрішніх подразників. До засобів зменшення лабільності належить комплекс дій, головні серед яких аутогенне тренування, заспокійливі ліки та тривалий відпочинок з обов'язковим виведенням особистості з-під дії психотравмуючих обставин.

У результаті дослідження було встановлено, що в групі 1 яскраво виражена сенситивність – показник високий у 10 осіб, що становить 50 % від загальної кількості осіб. Натомість у групі 2 цей показник є в межах допустимої норми.

В осіб із високим рівнем сенситивності виявляється підвищена чутливість до подій, що відбуваються. Також виявляється чутливість до психічних станів інших, їхніх прагнень, цінностей і цілей. Сенситивність передбачає наявність емпатії – здатності до співпереживання.

Також емпірично було визначено рівні агресивності службовців ДСНС України. Яскраво виражені показники мають дві групи, а саме у групі 1 цей показник високий в 11 осіб (55 %), у групі 2 – у 8 осіб (40 %).

Для виявлення значущості відмінностей показників агресивності, тривожності, сензитивності, лабільності та ригідності між

досліджуваними групами було використано U-критерій Манна-Вітні. Критичне значення U-критерію за заданої чисельності груп становить 127 за (p<0,05).

Тож діагностичне дослідження службовців Частини піротехнічних робіт та гуманітарного розмінування 1СЦШР та ГР Державної служби надзвичайних ситуацій за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» Л. Собчик дало змогу визначити в представників групи 1 та групи 2 статистично значущі відмінності за показниками сенситивності (U=103), лабільності (U=89.5) та тривожності (U=76.5). За показниками агресивності та ригідності статистично значущих відмінностей не виявлено (U становить 164.5 та 200 відповідно).

Для уточнення показників рівня агресивності в досліджуваних двох груп було проведено опитувальник визначення рівня агресивності Басса-Дарки (Рис. 1).

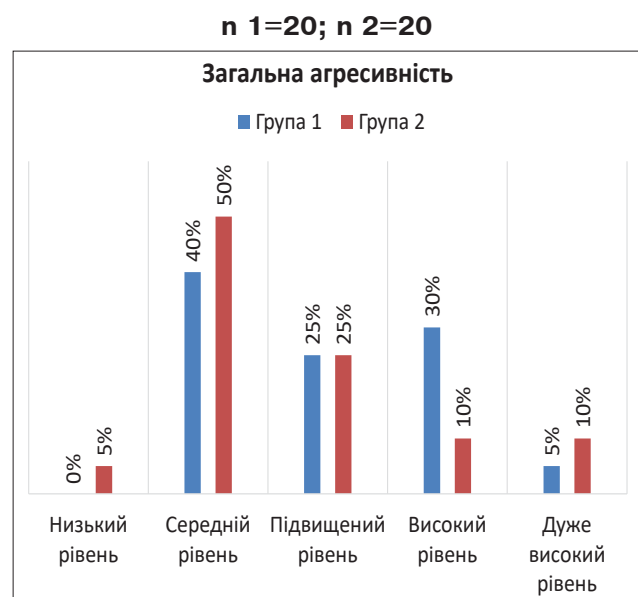

Рис. 1. Кількісні показники рівня агресивності за методикою Басса-Дарки

У більшості респондентів агресивність відповідає середньому рівню. У групі 1 цей показник виявлений у 8 осіб, що становить 40 % від загальної кількості, а в групі 2 середній показник мають 10 осіб, тобто 50 %. Дуже високий рівень агресивності в групі 1 виявлено лише в 1 особи, що становить 5 %, а в групі 2 – у 2 осіб, тобто 10 % від загальної кількості респондентів.

З метою уточнення особливостей вияву емоційної депривації службовців ЧПР та ГР 1СЦШР та ГР Державної надзвичайних ситуацій застосовано метод портретних виборів (Сонді). Між двома групами виявлено значущі відмінності за фактором К (кататонічні вияви під час стресу), $U=90$ та фактором D (депресивні стани), $U=102$. За фактором S (садизм-мазохізм, аутоагресія) відмінності між досліджуваними груп незначимі ($U=177$).

За фактором К виявлено досліджуваних, у яких у стресових ситуаціях загострені риси трансформуються в шизоїдні вияви кататонічного синдрому, соціальну дезадаптацію. Також у цих респондентів висока тривожність, вони відрізняються нав'язливістю, в інших випадках – пасивністю та замкненістю.

За цим фактором показники вказують на те, що службовцям, які повернулися із зони ООС, характерні підвищені вияви швидких змін настрою, виражена залежність від зміни навколишнього середовища, а також у разі стресових ситуацій виникає захисна реакція, яка часто виявляється у відмові від реальності. Для респондентів із вираженими кататонічними виявами існує загроза неадекватної неусвідомлюваної поведінки у випадку стресової ситуації. Динаміка може сягати від кататонічного ступору, який характеризується загальною загальмованістю, відсутністю реакції (психічної та фізичної) на зовнішні подразники, неконтактністю, до кататонічного збудження, яке може виявлятися в неадекватних рухових і психічних реакціях на ситуацію, інколи з ознаками екзальтованості. Таким людям властиві психосоматичні розлади.

За наявності ознак депресивних станів найскладнішими є байдужість, почуття відчаю, безвиході, відсутність мотивації до життя. Людина не в змозі адекватно контролювати свої емоції, керувати поведін-

кою. Знову ж таки – спостерігається відірваність від реальності.

Висновки з проведеного дослідження. Отож емпіричне дослідження особливостей вияву емоційної депривації службовців ЧПР та ГР 1СЦШР та ГР Державної надзвичайних ситуацій дало можливість встановити в представників групи 1 (службовці, які нещодавно повернулись із ООС) та групи 2 (які пройшли психологічну реабілітацію) статистично значущі відмінності за показниками сенситивності, лабільності та тривожності, за фактором К (кататонічні прояви під час стресу) та фактором D (депресивні стани). За показниками агресивності та ригідності та за фактором S (садизм-мазохізм, аутоагресія) статистично значущих відмінностей не виявлено.

За п'ятьма показниками констатовано статистично значущі відмінності між групами досліджуваними, що вказує на наявність емоційної депривації та вимагає проведення корекційно-терапевтичної роботи зі службовцями, які здійснювали службову діяльність у зоні ООС.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у формуванні вдосконаленої батареї методів дослідження емоційної депривації та розробленні програми психологічної підготовки та реабілітації спеціалістів ДСНС в умовах виконання службових завдань в умовах бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гошовський Я. Феноменологія депривації: системний теоретико-емпіричний дискурс. URL: <http://hoshovskyi.blogspot.com/2013/06/blog-post.html>
2. Караян А., Сыромятников И. Прикладная военная психология: учеб.-метод. Пособие. СПб.: Питер, 2006. 134 с.
3. Краченко К., Тімченко О., Широбоков Ю. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції: монографія. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 256 с.
4. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте / пер. Г.А. Овсянникова. изд. 1-е, русск. Прага: ЧССР: Авиценум. Медицинское издательство, 1984. 334 с.
5. Терлецька Ю. Вплив соціальної та економічної депривації науково-педагогічних працівників на їх професійну діяльність: дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2014. 350 с.